

A portrait of Ronnie Nijboer, a man with glasses and a blue shirt, looking slightly to the right. The background is a blurred green field.

Vijf voor twaalf voor de es?

Een rondje Groningen ter esseninspectie

Ronnie Nijboer

Boomkweker Ronnie Nijboer van boomkwekerij De Bonte Hoek houdt zich met name bezig met het zoeken naar resistente iepen. Maar essentaksterfte grijpt hem net zo aan als de iepenziekte. Hij maakte deed een inspectieronde door Groningen om een inschatting te maken van hoe het staat met de essen daar.

Auteur: Ronnie Nijboer

Sinds enkele jaren horen we alarmerende berichten over de essen uit Scandinavië en Duitsland. De schimmel *Chalarafraxinea* richt grote schade aan en vooral jonge aanplant zou in korte termijn aan taksterfte ten onder gaan, zo lazen we in de vakpers. Daarna gaan we weer over tot de orde van de dag, want er is nog veel te doen.

Verontrusting

Pas als we het met eigen ogen zien, dringen de gevolgen door. Een eerste bevestiging van de aanwezigheid van de nieuwe essenziekte in Nederland kwam in 2010 van SBB, die *Chalara* constateerde in het Oost-Groningse Bellingwolde. En in de loop van de vorige zomer was het opvallend hoe vroeg veel essen in het Groningse land hun blad wegwierpen. Half augustus leek het al op vele plaatsen herfst. Verontrust belde ik met Gerrit Schalk, bomenspecialist van de Nak. Gerrit relativeerde het beeld enigszins met de opmerking dat de essen in het verleden wel vaker vroeg hadden geruid. Toen bleek *Verticillium* steeds de veroorzaker, een bodemschimmel die zich vaak manifesteert na natte perioden. En inderdaad, nat was het de tweede zomerhelft vorig jaar

zeker. Toch vroeg ik me af of *Verticillium* de enige oorzaak van de vroege bladval zou kunnen zijn, de essen lieten immers overal hun blad al vallen. Zowel op de klei als in de veenkoloniën, maar ook op de taluds langs de snelwegen, of dat nu onderaan of bovenop het talud was. Ik besloot nog eens te informeren bij boomverzorgers Jan Willem de Groot, een man met veel kennis over boomziekten. Bij toeval had Jan Willem in juli 2011 wat klussen uitgevoerd in de provincie Groningen en ook hem was de slechte stand van de essen opgevallen. Inderdaad, het maakte niet uit waar; zand, klei, droog, nat, hoog, laag. Her en der was hij de auto uitgesprongen en had de typische takinsterving van *Chalarafraxinea* op veel plaatsen wel degelijk aangetroffen.

Geen lijn in te ontdekken

We zijn nu bijna een jaar verder en in Groningen is het duidelijk dat de *Chalarafraxinea* een stempel drukt op het wel en wee van de essen. De ziekte is alom tegenwoordig in het hele gebied en volbebladerde "wolkige" essenkronen raken rap in de minderheid. Wat rest, is een bonte lap-

pendeken van essen met een beginnende aantasting tot reeds volledig afgestorven kronen. Het begint met dorre takjes bovenin de kroon. Bij volwassen bomen valt dat amper op, bij pas aangeplante kwekerijbomen kan al snel driekwart van de kroon zijn ingestorven. Al rondrijdende valt er geen lijn in te ontdekken. Bomen die afgelopen augustus al kaal waren, staan nu soms weer vrolijk in het blad. Gerrit Schalk had dus gelijk met zijn opmerking dat de vroege kaalstand van vorig jaar niet perse alleen aan *Chalara* te wijten was. Het lijkt haast dat essen in de windluwte wat minder vaak en minder erg zijn aangetast, maar een wet van meden en persen is dat ook weer niet. Bij zaailingpopulaties (wegtaluds, oudere laanbeplantingen en bosperceeltjes) is de aantasting in het algemeen heftig. In de meeste gevallen kijk je al dwars door de bossages heen. Op de eeuwenoude Wolddijk tussen Stad en Beem steken ineens de iepen vrolijk af tegen de snel vermagerende essen. Het lijkt erop dat sommige excelsior-klonen minder (snel) worden aangetast, maar helaas ben ik niet voldoende in het essensortiment thuis om de verschillende klonen zomaar te benoemen. Wel is duidelijk dat

Fraxinus excelsior 'Pendula' uitermate gevoelig is en overal veel taksterfte laat zien. Vorige zomer vreesde ik hetzelfde voor de prachtige goudessen die je vaak bij de statige herenboerderijen ziet. Maar op dit moment staan zij er wonderwel gekleurd op. Dit betreft overigens de traag groeiende kloon 'Aurea'. Maar voor de inmiddels meest gekweekte 'Jaspidea' geldt hetzelfde.

De her en der geplante Fraxinus angustifolia 'Raywood' wolkt nog prachtig als voorheen, maar af en toe zie je wat dode takjes bovenin. Hetzelfde geldt voor de kleiner blijvende Fraxinus ornus 'Obelisk'. Zoals eerdere berichten al aangaven, lijken deze typen niet zeer gevoelig, maar ze zijn toch ook niet volledig resistent. Wel zag ik op meerdere plaatsen dat de snelgroeiende scheuten van knotessen erg gevoelig zijn voor insterven. Het knotwerk kunnen we ons voorlopig beter besparen.

Ambivalentie

Als boomkweker is het gevoel altijd ambivalent bij het afsterven van bomen. Natuurlijk gaat het je aan het hart als machtige oude bomen uit het landschap verdwijnen. Aan de andere kant weet je dat dode bomen vaak worden vervangen door nieuwe aanplant. Dat is goed voor de handel. Maar het kost de kweker ook geld hoor. De vraag naar essen zal decimeren en in heel wat op aanwas staande partijen Fraxinus kan straks de zaag. Dus ook op de kwekerij een schadepost. Ik ben toch blij dat we bij de Bonte Hoek de afgelopen jaren meer (resistente) iepen hebben geplant dan essen.

Actueel

Alhoewel de essentaksterfte officieel pas sinds 2011 in ons land aanwezig is, moet de ziekte er al ruimschoots eerder zijn geweest, hij is alleen door niemand opgemerkt. Dit blijkt uit het feit dat via de eerder gedane handel tussen Engeland en Nederland essentaksterfte in Engeland is beland, een land dat de essentaksterfte met fytosanitaire maatregelen in principe nog wel een poosje buiten de deur zou kunnen houden. Volgens de Engelse FERA (Food and Environment Research Agency) zouden in Buckinghamshire enige honderden uit Nederland afkomstige besmette essen (Fraxinus excelsior) zijn opgespoord en hopelijk allemaal vernietigd. De bomen zouden geleverd zijn aan een Engelse kweker die ze weer door had geleverd aan haar eigen klanten in Engeland. Rochard McIntosh van de Britse Fera bevestigt in een openbare brief aan de Europese Unie de vondst van Chalara fraxinea (Essentaksterfte) in Engeland. De bomen zouden volgens de brief al in november van 2011 zijn geleverd door een Nederlandse handelaar. In de krant The Telegraph meldt McIntosh echter dat hij er alle vertrouwen heeft dat Engeland de ziekte nog buiten de deur kan houden.

Huib Snee, Greenwave Systems, ziet de toekomst minder somber in voor de es: 'Ik weet te weinig van essentaksterfte af omdat het nog zo'n jonge ziekte is, maar iedere ziekte heeft zijn eigen dynamiek, en kan sterk of minder sterk de kop opsteken. Op basis van alle ziektes die we hebben zien passeren, is steeds gebleken dat de periodes waarin een ziekte zich manifesteert, relatief korte periodes zijn. Beelden zullen niet verdwijnen, daar ben ik van overtuigd. Overigens, als je denkt vanuit de kringloop, is het niet logisch dat de waardplantpopulatie totaal vernietigd wordt. Een ziekte is daar natuurlijk niet bij gebaat, want dan sterft hij zelf ook. Resistente essensoorten ontwikkelen heeft nut. Op het moment dat deze ziekte een heftig probleem wordt, kun je ervoor kiezen om geen essen meer aan te planten, maar wanneer de es landschappelijk een belangrijke functie draagt, kun je resistente soorten inzetten. Resistentie is echter nooit waterdicht, vroeg of laat wordt die doorbroken, net zoals antistoffen tegen het griepvirus op een gegeven moment hun uitwerking niet meer hebben, omdat het virus zich heeft aangepast om te kunnen blijven voortbestaan. Desondanks kunnen we met resistente essen wel bereiken dat de totale vatbaarheid daalt. Met het selecteren van resistente soorten is het overigens van belang om in de gaten te houden dat je belangrijke eigenschappen niet weg selecteert. Tot slot geldt voor alle organismen dat weerstand belangrijk is om ziekteprocessen tegen te gaan of af te remmen. Wij kunnen invloed uitoefenen op de weerstand van essen. Zo is gebleken dat het verbeteren van de weerstand van paardenkastanjes door bijvoorbeeld toevoeging van compost bijdraagt aan de remming van de kastanjabloedingsziekte. Bij essen is het ook belangrijk dat er zorg en aandacht uitgaat naar hun weerstand.'

